

Odnos čovjeka spram životinja - bioetička perspektiva

Delonga, Doris

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:619746>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Doris Delonga

**ODNOS ČOVJEKA SPRAM ŽIVOTINJA –
BIOETIČKA PERSPEKTIVA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU I KULTUROLOGIJU

DORIS DELONGA

**ODNOS ČOVJEKA SPRAM ŽIVOTINJA –
BIOETIČKA PERSPEKTIVA**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ivana Greguric Knežević

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Specizam	3
2.1. Specističke prakse	4
2.1.1. Životinje kao hrana.....	4
2.1.2. Životinje kao sredstva znanstvenih istraživanja	7
2.1.3. Životinje kao zabava	9
3. Bioetički argumenti za prava životinja.....	11
3.1. Kriterij za uključivanje u moralnu zajednicu	13
3.2. Ponašanje prema životinji kao moralnome trpniku.....	14
4. Zaključak.....	15

SAŽETAK

Rad bioetički pristupa problemu moralnog statusa životinja, s posebnim naglaskom na antropocentričke i specističke prakse. Specizam je pojam koji se odnosi na diskriminaciju na temelju pripadnosti vrsti, pri čemu se ljudska bića smatraju moralno superiornima nad životinjama. U radu se razmatraju specističke prakse, uključujući uzgoj životinja za hranu, njihovu uporabu u znanstvenim istraživanjima te kao sredstva zabave. Istražuju se alternative koje smanjuju patnju životinja, ali one koje pružaju stvarnu slobodu. Ispituje se mogućnost bioetičkog argumentiranja prava životinja te mogućnost uključivanja životinja u moralnu zajednicu.

Ključne riječi: bioetika, etika životinja, prava životinja, specizam.

ABSTRACT

This paper takes a bioethical approach to the moral status of animals, with an emphasis on anthropocentric and speciesist practices. Speciesism is a term that refers to discrimination based on species membership, whereby human beings are considered morally superior to animals. The paper examines speciesist practices, including farming of animals for food, their use in scientific research and as sources of entertainment. It explores alternatives that reduce animal suffering, but also those that provide real freedom. The possibility of bioethical argumentation of animal rights and the possibility of including animals in a moral community are examined.

Key words: animal ethics, animal rights, bioethics, speciesism.

1. Uvod

Već u razdoblju antičke filozofije postojali su stavovi o neispravnosti konzumiranja mesa životinja, čime su se nagovijestila suvremena promišljanja o moralnom statusu životinja (Marić, 2010, str. 13-30). Međutim, nastupom, do danas duboko ukorijenjenih, antropocentričkih stavova koji nastaju za vrijeme srednjega vijeka, posredstvom Tome Akvinskoga i pokroviteljstva Crkve ovaj narativ se mijenja (Marić, 2010, str. 30-31). Vidljiva je mogućnost moralne neispravnosti tradicije i običaja, ali i nemogućnost njenoga efektivnoga preispitivanja ili bar opovrgavanja.

U razdoblju u kojemu prevladava antropocentrički pristup etici važno je analizirati probleme toga pristupa i preispitati ga, odnosno važno je pristupiti problemu postupanja prema životinjama bioetičkom perspektivom.

Polazeći od teze da su sva postupanja ljudi prema životinjama koja nisu u interesu životinja specistička, ovaj rad prikazuje najčešću uporabu životinja, odnosno najčešće antropocentričke prakse postupanja sa životinjama. Te prakse su inherentno i specističke, stoga rad polazi od prikaza takvih specistički praksi s ciljem bioetičkoga utemeljenja argumenata za prava životinja.

Sva postupanja i njihova neispravnost prema životinjama koja će se za početak nazvati specističkim će se opravdati u drugome dijelu nazvanom *Bioetički argumenti za prava životinja*. Pod pojmom prava životinja bit će razmotreni argument za proširivanje moralne zajednice i svrstavanje životinja u nju. Grušovnik (2023, str. 15), unutar etike životinja, čini distinkciju između *ljudske moralne odgovornosti prema životinjama* kao slabe varijante etike životinja i *etike koju imaju životinje* kao snažne varijante etike životinja. Kako je predmet ovoga rada odnos čovjeka prema životinjama, u središtu pozornosti bit će smještena slaba varijanta etike životinja.

Rad će unutar ovih okvira pokazati mogućnost preispitivanja antropocentrične etike unutar postupanja čovjeka prema životinjama imajući na umu bioetičku perspektivu.

Također, važno je spomenuti kako u hrvatskome jeziku postoje oblici specizam i speciesizam. Krznar (2011, str. 142) u svome osvrtu na knjigu *Specizam* autorice Joan Dunayer nudi izdašan prikaz etimologije pojmova te zaključuje kako bi kao hrvatsku inačicu ispravnije bilo koristiti speciesizam, budući da je korijen riječi prisutan da ukaže na samo značenje pojma. No, ipak se odlučuje za daljnje korištenje pojma specizam.

Dakle, kako većina literature o ovoj temi na hrvatskome jeziku pojmu specizam daje prednost i koristi njega, ovaj će rad također koristiti isključivo taj pojam.

2. Specizam

Za početak, potrebno je definirati pojam specizam. Riječ specizam stvara i prvi put koristi psiholog Richard Ryder 1970. godine, a daljnju popularnost u filozofskoj literaturi pojam stječe preko Petera Singera koji ga koristi 1975. godine u svome djelu *Oslobođenje životinja* (Dunayer, 2009, str. 29). Važno je napomenuti kako različiti autori imaju različite formulacije definicije, ali one su uglavnom gotovo istoznačne jer prenose istu bit. Specizam, najkraće rečeno, određuje diskriminaciju koja se temelji na pripadnosti vrsti. U kontekstu predmeta ovoga rada, pažnja će biti posvećena specizmu koji propisuje ljudsku moralnu superiornost nad životinjama. Ovakva diskriminacija, poput mnogih ostalih, uvjetuje viši položaj čovjeka na hijerarhijskoj ljestvici važnosti što nužno implicira antropocentrizam. Dakle, kao što je Ryder naveo, u specističkim praksama nedostaje „proširivanje naše skrbi o temeljnim pravima na ne-ljudske životinje“ (Dunayer, 2009, str. 29).

Definicija specizma po Peteru Singeru (1998, str. 5) glasila bi: „pristranost prema interesima članova vlastite vrste i predrasuda prema interesima članova drugih vrsta“. Dunayer (2009, str. 29-31) navodi još jednu Singerovu definiciju, a to je ona o specizmu kao „ideji da je opravdano biti skloniji nekim bićima samo na osnovi toga što su članovi vrste *Homo sapiens*“. Problem kod tih definicija, Dunayer zaključuje, jest činjenica da temelj na kojemu počiva diskriminacija ne može biti isključivo vrsta, već se podrazumijeva da je diskriminacija nedopustiva na temelju bilo kojega razloga. Naime, ona je nedovoljno obvezujuća i nije sveobuhvatna jer ne uključuje karakteristike koje se odnose na tu vrstu kao i mogućnost da se specistički pristupa prema bilo kojem broju drugih vrsta, stoga ima implikaciju za opravdanost specizma.

Po mišljenju Krznara (2011, str. 143), ovakve autoričine kritike Singerovu formulaciju proglašavaju specističkom, ponajviše zbog nedostatnosti njegovih stavova. Za Dunayer (2009, str. 34) ispravna definicija specizma bi glasila: „propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje“. Također, razlikuje novospecizam i starospecizam kao dvije

inačice specizma koje se razlikuju po opsegu prava kojih njihovi zagovornici pridaju životinjama: starospecisti nikojima, a novospecisti nekima.

Time bi već navedena, ali i sva ostala po Dunayer nedostatna, mišljenja o specizmu bila proglašena specističkim – bilo to starospecističkim ili novospecističkim (Krznar, 2011, str. 143).

2.1. Specističke prakse

Kako su životinje važan dio ljudskoga života na Zemlji od njegovoga početka, našle su svoja mjesta u mitologijama, umjetnostima i religijama kao važan dio identiteta ljudi. Korisnost životinja kroz povijest opala je jer se ljudi, izumom i razvojem novih tehnologija, oslanjaju na druge izvore pomoći čime životinje gube svoju ulogu u nekima od spomenutih domena ljudske djelatnosti. Međutim, i dalje je količina životinja koje su pod utjecajem ljudi velika – sve više životinja uzgajano je za ljudske potrebe zabave, hrane, odjevnih predmeta, testiranja kemijskih preparata i lijekova te znanstvenih istraživanja. Pogotovo zbog novih tehnologija, broj životinja koje su podvrgnute ovakvim praksama iznimno je velik i nerazmjern ljudskim potrebama, čak kada bi one bile opravdane. Pojmom specističkih praksi određene su ove navedene situacije kojima se izrabljuju životinje u svrhu stvaranja ljudskoga zadovoljstva. Također, valja spomenuti kako te prakse životinjama nužno uzrokuju patnju kroz nepovoljne načine uzdržavanja i mučenja te ponajviše zbog usmrćivanja.

2.1.1. Životinje kao hrana

Današnji zahtjevi za proizvodnjom hrane doveli su do industrijskoga uzgoja pa se velika količina hrane proizvodi u malim prostorima s ciljem maksimizacije profitabilnih učinaka, a smanjenjem troškova. Ne znači nužno da su prijašnje metode uzgoja bile bolje i postupale sa životinjama ispravnije, već da su bolje isključivo u usporedbi s modernim praksama koje omogućuju povećanje broja životinja podvrgnutih eksploataciji (Singer, 1998, str. 121).

Uvjeti u kojima se uzgajaju životinje su kritični. Pilićima uzgajanim za meso uklanja se vrh kljuna postupkom *debekacije*, nekada lemlicom, a danas vrućom oštricom kako ne bi došlo do kanibalizma među pilićima. Zbog prekomjernoga broja životinja utisnutih u prostor, dolazi do nervoze i *gomilanja* pa se pilići penju jedni na druge i nerijetko stradavaju od gušenja. Ako od navedenih postupaka nisu umrli, pilići obolijevaju od prljavštine koja se gomila po podovima hangara u kojemu su smješteni. Od učinaka amonijaka čak i uzgajivači imaju problema sa zdravljem, a pilići svakako još više zbog češće izloženosti. Odrasle kokoši (dakako samo one koje su ženke jer jedinke mužjaka bivaju ubijene s obzirom na to da nemaju komercijalnu vrijednost) koje se uzgajaju kao nesilice, također su pogođene stresom i kljuju druge kokoši, zbog čega može doći do kanibalizma pa su one također podvrgnute *debekaciji*. Kao i pilići, nesilice su nagurane, međutim unutar kaveza veličine 30 s 50 centimetara. Često se unutar veličine ovakvoga kaveza nađe 5 kokoši, nerijetko i 7, iako je prosječnoj kokoši za raspon krila potrebno čak 75 centimetara.

Svinje su podložne sličnim praksama, ekvivalent *debekacije* je rezanje repa jer u uvjetima ekstremnog stresa i nedostatka stimulacije svinje znaju međusobno gristi repove. Kako bi uzgajivači to spriječili, režu im repove na živo. Svinje u zatočeništvu nemaju pristup stimulirajućem okolišu, iako se svinje vole igrati, graditi legla te ruju zemlju. Ovakve aktivnosti nemoguće su za svinje koje nemaju pristup otvorenome prostoru te ujedno bolesne zbog prljavštine i amonijaka koji im ozljeđuje papke. Svinje, kao i ostale životinje, trpe prisilno oplodivanje, a postupak je invazivan i neprilagođen potrebama jedinki.

Sličnu priču doživljava i krava, koja nakon što se oteli bude odvojena od svoga mladunčeta koje je potom smješteno u pregradu širine 55 te duljine 135 centimetra pa bude podvrgnuto rigoroznoj dijeli s ciljem postizanja mesa idealne boje i kvalitete. Njihovo meso umjetno je stvoreno s ciljem da imitira meso prirodno uzgojenoga teleta. Ovakve i prakse poput kastriranja, oplodivanja, odvajanja od ostatka stada, žigosanje i ostalo, nužne su za uzgajivače prakse kako bi osigurali što veći profit, iako im je rezultat patnja životinja (Singer, 2003, str. 47-49; Singer, 1998, str. 82-111).

Treba naglasiti da je patnja tim veća jer se ove prakse rade nametnuto i prisilno tim životinjama, a na kraju rezultiraju smrću. Sama smrt životinja trebala bi biti dovoljan uvjet da, ne samo industrijski već i bilo kakav uzgoj životinja kojemu je cilj njihova eksploatacija, bude smatran neispravnim. Stoga se za cilj ne može uzeti, po Dunayer (2009, str. 91-97), „zaštitarski“ stav i zagovarati potrebu o „boljem postupanju“ prema životinjama kada „bolje postupanje“ prema životinja neće promijeniti činjenicu da će biti ubijene, a primarni cilj toga mišljenja je bogaćenje. Tako danas na tržištu postoje životinjski proizvodi za koje proizvođači tvrde da su humano uzgojeni, a anketa iz 2000. godine pokazuje kako je čak 81 % ljudi voljno platiti više za takve proizvode, konkretno jaja (Dunayer, 2009, str. 94). Ovakvi „zaštitarski“ stavovi sugeriraju implikaciju da je djelovanje moralno ispravno ukoliko je oštećena strana u neznanju. Međutim, činjenica je da ne postoje humane metode ubojstva i eksploatacije. U prilog tome da praksu treba napustiti, a ne povećavati veličinu kaveza i tvrditi „slobodu“ životinja, dokazuje i učinak koje povećanje prostora po jedinki ima na okoliš.

Singer (2003, 47-49) upravo na to stavlja naglasak jer, kao utilitarist, ima za cilj smanjiti sveukupnu količinu patnje u svijetu. Uzimajući u obzir nemogućnost potpunoga napuštanja uzgoja životinja, ukoliko se ne promijene prehrambene navike cijeloga svijeta, zagovara upravo jedan ovakav „zaštitarski“ stav, što je vidljivo u njegovom čestom pohvaljivanju Švicarske jer je uspješno prešla na slobodni uzgoj jaja i time omogućila „pticama, da se kreću, češkaju, valjaju u prašini, razmahuju krilima i liježu jaja u zaštićenim kutijama za nesenje s prikladnim materijalom za polaganje jaja“ (Singer 1998, str. 121). Ipak, jasno je kako te mjere ne poriču neispravnost samoga uzgoja, stoga nema potrebe da ih se hvali, već ih se treba kritizirati.

Vidljiva je nedjelotvornost ovoga sustava s obzirom na to da je, za proizvodnju jednoga kilograma hrane životinjskoga porijekla, potrebno 25 kilograma hrane za govedinu, 15 za ovčetinu, 6,4 za svinjetinu, 3,3 za meso peradi, 2,3 za jaja te 0,7 kilograma hrane za proizvodnju jednog kilograma mlijeka (Alexander et al., 2016, prema Ritchie i Roser, 2024b). Preračunavanjem energetske učinkovitosti životinjskih proizvoda vidljiv je gubitak energetske vrijednosti u proizvodnji mlijeka 76 %, jaja 81 %, mesa peradi, 87 %, svinjetine

91,4 %, ovčetine 95,6 %, te čak 98,1 % gubitka energetske vrijednosti u proizvodnji govedine (Alexander et al., 2016, prema Ritchie i Roser, 2024a). Međutim, čak ovi gubici i velika potrošnja stočne hrane nije razlog za uzgajivače da prekinu sa svojim praksama jer upravo izlaganje životinja lošim uvjetima i manjak skrbi će omogućiti jeftinu cijenu mesa, ali i povoljnu cijenu životinjske hrane. Jednostavnim ekonomskim načelom ponude i potražnje, meso što se više prodaje to postaje lakše dostupno.

Životinjsko meso nije nužno ljudima (DeGrazia, 2004, str. 78; Singer, 2003, str.). Stoga zašto ne bismo napustili stav o životinjama kao hrani, njihovu konzumaciju i industrijski uzgoj, potom iskoristili biljnu hranu koja se uzgajala prvotno kao životinjska te ju konzumirali kao primarni izvor hrane? Biljna hrana je jeftina, puno brže se uzgaja od životinjskoga mesa te se na svijetu proizvodi dovoljno, pretežito zato što postoji potrebna infrastruktura za prehranu životinja u uzgoju. Isti ovi argumenti o napuštanju industrijskoga uzgoja nalaze svoje mjesto i unutar ekologije. Izostavljanjem svih životinja, pa čak i onih morskih o kojima je po pitaju ove teme rijetko kad riječ, iz ovoga prehrambenoga lanca bismo stvorili manje emisija, stakleničkih plinova te bi se koristilo manje Zemljine površine i resursa koji su potrebni za efektivan uzgoj hrane. Ljudi bi svoju potrebu za hranom nadomjestili kroz druge neinvazivne prakse, a životi milijardi životinja bili bi pošteđeni.

2.1.2. Životinje kao sredstva znanstvenih istraživanja

Životinje imaju ključnu ulogu u znanstvenim istraživanjima na polju 1) bioloških istraživanja, s ciljem stjecanja novih spoznaja o osnovnim biološkim procesima i funkcijama; 2) primijenjenih istraživanja za razvoj novih lijekova i terapija za unapređenje zdravlja; 3) testiranja sigurnosti proizvoda, prije primjene na ljudima te 4) obrazovanja, za studente u medicini, veterini i biološkim znanostima (DeGrazia, 2004, 101-102). Ovdje rabimo pojam vivisekcije jer njome „smatramo bilo koju uporabu životinja, u znanstvenim ili nekim drugim istraživanjima, koja izrabljuje i ozljeđuje životinje“ (Altar, i sur. 2007, str. 171). Za razliku od navedene specističke prakse, uzgajanja životinja za hranu, prilikom ovakvih invazivnih procesa životinje će biti podvrgnute velikoj patnji koja nužno ne

završava smrću. Međutim, najčešće životinje pate od takvih oboljenja da se smrt može smatrati manjim zlom (DeGrazia, 2004, str. 108). Dakako, to ne daje pravo za formulaciju argumenta o ispravnosti ubijanja, a time i samoga procesa vivisekcije.

DeGrazia (2004, str. 110) navodi 3 norme za korištenje životinja u istraživanjima: utilitarizam pretpostavlja neispravnost istraživanja, osim ako se pokažu kako donose više koristi nego štete, po „gledištu energičnih zagovarača prava životinja“ cilj je što manje invazivnim metodama podvrgnuti životinje neophodnim istraživanjima koja su u njihovom najboljem interesu poput terapijskih istraživanja, a po modelu klizne skale životinje bi bilo opravdano koristiti za istraživanja samo ako je „njihovo korištenje dosljedno davanju odgovarajuće moralne težine njihovim interesima, u svjetlu kognitivne, emocionalne i društvene složenosti“.

Životinje su izložene maltretiranju postupcima ubrizgavanja raznih lijekova i supstanci u njihov krvotok te puštanju struje kroz njihova tijela. Ovim se postupcima navodno simuliraju potencijalno opasni uvjeti za ljude kako bi se pronašla moguća rješenja ili izmjerili učinci štetnih situacija (Altar, i sur. 2007, str. 172; DeGrazia, 2004, str. 108). Najčešće spominjani tipovi vivisekcije u ovom kontekstu su zasigurno Draizeov test te test LD50, ponajviše zbog njihove okrutnosti. Ovi testovi oslanjaju se na nuspojave kod životinja, nakon konzumacije određenih kemikalija, kako bi se interpretirala razina sigurnosti ljudske konzumacije proizvoda poput kozmetike i boja za hranu (Altar, i sur. 2007, str. 197; Singer, 2003; str. 50).

Međutim, upitna je stvarna važnost vivisekcije jer velika patnja koju proživljava veliki broj životinja ne može se opravdati relativno nevažnim rezultatima koji su postignuti (Altar i sur., 2007, str. 175; Singer, 1998, str. 31, 66). Također, postoji sumnja u njenu učinkovitost zbog razlika između ljudske medicine i veterinarske medicine, što može utjecati na primjenjivost rezultata istraživanja na životinjama u ljudskoj medicini (Altar, i sur. 2007, str. 176). Sličan argument iznosi i Singer (1998, str. 42), navodeći da se učinci za ljude ne mogu postići istraživanjima na životinjama zbog njihove različitosti. Ako bi se, međutim, pretpostavilo da su slični, onda bi takva istraživanja trebala biti zaustavljena. Stoga koristi

za ljude nisu opravdane jer nije jasno na koji način neka besmislena istraživanja mogu pomoći ljudima, a rezultati tih istraživanja nisu uopće značajni (Singer, 2003, str. 51).

Važno je za istaknuti kako „gledište prava ne traži obustavu znanstvenih istraživanja. Istraživanja bi se svakako trebala nastaviti – ali ne na račun laboratorijskih životinja“, stoga postoje određene alternative (Regan, 1983, prema Altar, i sur. 2007, str. 171). Postoje moguće alternative koje bi nastavile učinkovita saznanja koja su dobivena istraživanjima na životinjama, ali bi značajno smanjile količinu boli. Tako Russel i Burch (prema DeGrazia, 2004, str. 112) predlažu model „3 R“: zamjena životinja drugim sredstvima kad i ako je moguće (*replacement*), smanjenje broja životinja korištenih za eksperimente (*reduction*) te usavršavanje postojećih tehnika koje za posljedicu ima smanjenje patnje (*refinement*). Ipak, valja naglasiti kako ove alternative spadaju u one „zaštitarske“ stavove koji nemaju stvarnu slobodu životinja kao cilj (Grušovnik, 2023, str. 40).

2.1.3. Životinje kao zabava

Korištenje životinja u svrhu zabave najčešće možemo vidjeti u zoološkim vrtovima ili morskim parkovima, borbama pasa i bikova, utrkama konja, raznim natjecanjima, cirkusima, lovu na životinje te posjedovanju životinja kao kućnih ljubimaca. U svim kategorijama svrha ovih specifičnih praksi predstavlja zabavu ljudima, a eksploatira životinje, no najviše pažnje bit će predano životinjama u zoološkim vrtovima i kućnim ljubimcima. Iako posljedice nekih od ovih praksi nemaju za nužnu implikaciju smrt životinje, one nisu prijeko potrebne u životima ljudi, stoga se mogu izostaviti. Ako baš postoji nužnost za nekom od ovih praksi, one se mogu odraditi na, po životinje, najbolje moguće načine – bez njih.

Literatura koja prikazuje držanje životinja kao kućne ljubimce, najčešće to ne prikazuje kao kategoriju zabave. Međutim, važno je napomenuti kako to najvjerojatnije dolazi iz stava o prijateljstvu životinja i ljudi, a nazivanjem prijateljstva zabavom umanjuje se značenje koje kućni ljubimci imaju za svoje vlasnike. Dakle, ovakvo prijateljstvo između životinja i ljudi ne bi se održalo ni po definiciji Immanuela Kanta, niti Aristotela, bar ne

ono najviše (Svendsen 2019, str. 151-152; Marić, 2010, str. 18). Međutim, Svendsen ističe kako taj odnos ipak mora biti utemeljen na čovjekovoj brizi za tu životinju. Važno je ovdje za istaknuti da ne gledaju svi ljudi koji imaju kućne ljubimce na životinje tako. Kućni ljubimci se obično poklanjaju djeci jer ih djeca žele zbog zabave. Često je napuštanje životinja od strane njihovih vlasnika zbog toga što nemaju svi vlasnici životinja shvaćanje da imaju odgovornost i obveze prema svojim kućnim ljubimcima.

Stoga DeGrazia (2004, str. 82) navodi uvjete za držanje životinja: ispunjavanje fizičkih i psihičkih potreba životinja te omogućavanje barem jednako dobrog života koji bi bio istovjetan životu u divljini. Kako se egzotičnim ili nepripitomljenim životinjama ne može pružiti ispunjavanje njihovih potreba, ne bi bilo ispravno prisiliti ih na život drugačiji od njihova. Pogotovo jer se takvim životinjama ne može pružiti život ni približno istovjetan onome u divljini, držanje egzotičnih i nepripitomljenih životinja kao kućnih ljubimaca nije ispravno.

Ono što je također važno za napomenuti, a tiče se kućnih ljubimaca i brige o njima jest da je uvijek ispravnije udomiti nego kupiti životinju zato što se kupnjom životinja potiče njihovo uzgajanje. Uzgajanje kućnih ljubimaca vrlo je štetno jer dovodi do prekomjernoga broja životinja zbog čega ih se nerijetko odbacuje, napušta ili usmrćuje (Dunayer, 2009, str. 72). U praksi uzgajanja kućnih ljubimaca postoji težnja da se stvore jedinke čistokrvne pasmine što najčešće rezultira životinjama koje su vrlo blisko krvno vezane te imaju deformacije (Dunayer, 2009, str. 72-73). Iz istoga je razloga uvijek bitno sterilizirati kućne ljubimce (Altar i sur., 2007, str. 165-167).

Životinje zatočene u zoološkim vrtovima smještene su u neprirodne uvjete što se ogleda u socijalnoj izolaciji i ograničenoj slobodi kretanja. Dok bi u divljini prelazile velike udaljenosti trčeći, penjući se ili plivajući, u zoološkim vrtovima prostor im je značajno sužen. U takvim uvjetima životinje više ne moraju loviti ili tražiti hranu jer im se servira. Iako neki zoološki vrtovi pokušavaju prilagoditi prostor i uključiti aktivnosti koje bi imitirale prirodno okruženje, nijedan zatvoreni prostor ne može u potpunosti simulirati njihovo prirodno stanište – divljinu. Stoga se može zaključiti kako zoološki vrtovi ne zadovoljavaju DeGrazijina dva uvjeta o držanju životinja, primarno zato što, čak i nakon

prilagodbe prostora i uključivanja mogućnosti za raznim aktivnostima, ne uspijevaju pružiti brigu životinjama koje se temelje na njihovim individualnim i jedinstvenim karakteristikama. U zoološkim vrtovima i morskim parkovima, životinje su često svedene na izložbene primjerke, predstavljene kao tipični članovi svoje vrste, dok opisi koji ih prate obično odražavaju podatke o njihovim slobodnim rođacima u divljini (Dunayer, 2009, 41-42). Ovakav pristup negira njihovu individualnost i tretira ih isključivo kao predstavnike vrste, čime se zanemaruju njihove specifične osobine. Zatvaranje životinja u zoološke vrtove služi primarno za zadovoljavanje ljudskih potreba, kao što su zabava, znanstveno istraživanje i obrazovanje (DeGrazia, 2004, str. 93). Prikupljanje životinja iz prirode često podrazumijeva nasilno razdvajanje obitelji i ubijanje starijih jedinki kako bi se lakše izolirale i sigurnije prikupile mlađe, prilagodljivije jedinke (DeGrazia, 2004, str. 88). Zagovornici zooloških vrtova tvrde da ovakve prakse naposljetku pomažu u očuvanju vrsta, no stvarnost je da mali genetski fond zooloških vrtova nije dovoljan za uspješno očuvanje vrsta (DeGrazia, 2004, str. 88; Altar i sur., 2007, str. 144). Ovakvi programi pokušaja zaštite i očuvanja vrsta najčešće su podbacili zbog neuspješnog povratka životinja u prirodu (DeGrazia, 2004, str. 91-92).

Umjesto ulaganja u zoološke vrtove, bilo bi primjerenije usmjeriti sredstva na očuvanje prirodnih staništa (Altar i sur., 2007, 144). Što se tiče učenja kao učinka koji zoološki vrt ima, pogotovo na najmlađe generacije, važno ga je nadomjestiti, a ne izostaviti. Edukacija djece o životinjama iznimno je važna, no danas postoje mnogi drugi izvori poput televizijskih priloga, časopisa te internetskih interaktivnih sadržaja koji mogu pružiti dublje razumijevanje od običnog posjeta zoološkom vrtu (Altar i sur., 2007, str. 147).

3. Bioetički argumenti za prava životinja

Nakon što je u prethodnome dijelu rada detaljno analiziran specizam i naveden specizam u praksi, vrijeme je za opravdati te navode. Ono što je izneseno nekome može zvučati uobičajeno, normalno, čak prirodno. Također, može se pokušati pravdati na razne načine, kao da je to prirodni poredak s ljudima na čelu te poricati da životinje mogu osjećati

bol koja im je nanesena i s obzirom na to, imati prava. Ukratko, može se opravdati stavom Descartesa o životinjama kao strojevima (Singer, 1998, str. 8). Stoga je važno da se sada na čvrstim temeljima dokažu sve prethodno iznesene pretpostavke o štetnosti takvih praksi, s ciljem dokazivanja njihove potpune pogrešnosti. Također, važno je postaviti i pitanje moralnoga statusa životinja jer bi neki prigovori mogli glasiti, poput onoga Tome Akvinskoga, da iako su te prakse štetne to ne znači da to životinje ne zaslužuju jer su one tu da koriste ljudima (Marić, 2010, str. 31).

Isto tako, važno je za napomenuti da nakon odbacivanja specizma i specističkih praksi treba krenuti dalje jer se upravo kroz utemeljenje prava životinja osigurava nespecističko postupanje sa životinjama. Ukidanje specističkih praksi neće dovesti do većih prava životinja jer bi bioetički pristup trebao uključivati stremljenje za izjednačenje vrijednosti svakoga života. Stoga je specizam početna točka koju je potrebno iskorijeniti s ciljem postizanja temelja za potpuno ostvarenje izjednačenja vrijednosti života (Singer 1998, str. 16).

Ovdje se moramo zapitati o odgovornosti koju čovjek snosi za svoju zajednicu, sukladno sposobnostima i mogućnostima koje kao biće razuma ima. Argumentacija čovjekove odgovornosti može biti biocentrično formulirana što znači da se etička odgovornost proširuje na sva živa bića. Ovaj pristup jasno je izražen u bioetičkom imperativu oca bioetike Fritza Jahra koji glasi: „Poštuj svako živo biće u načelu kao svrhu u sebi i po mogućnosti postupaj s njim kao takvim“ (Rinčić i Muzur, 2012, str. 200). Ovakva biocentrična formulacija naglašava etičku, ekološku odgovornost čovjeka prema svim oblicima života, sugerirajući da svako biće, bez obzira na svoju vrstu, posjeduje inherentnu vrijednost i stoga zaslužuje biti tretirano s poštovanjem i obzirom.

Kako Grušovnik (2023, str. 15) dijeli etiku životinja na slabu varijantu etike životinja (ljudska moralna odgovornost prema životinjama) te snažnu varijantu etike životinja (etika koje imaju životinje), jasno je da će u središtu bioetičke argumentacije za prava životinja na temeljima nespecističkoga pristupa biti slaba varijanta etike životinje. Ona podrazumijeva životinje kao nositelje moralnoga statusa (moralne trpnike) ako zadovoljavaju kriterije o uključivanju u moralnu zajednicu (Grušovnik, 2023, str. 90).

3.1. Kriterij za uključivanje u moralnu zajednicu

Suprotno Descartesovom shvaćanju o životinjama kao strojevima bez duše, svijesti i sposobnosti da osjećaju bol, Jeremy Bentham ustanovljuje kod životinja sposobnost osjećanja patnje kao ključnog kriterija u razmatranju njihova moralnoga statusa (Singer, 1998, str. 6,167). Naime, Bentham navodi kako je sposobnost osjećanja pretpostavka za posjedovanje bilo kakvih interesa jer samo biće koje može patiti ili uživati može imati interese koji su moralno relevantni. Svaka druga granica brige za interese drugih bila bi proizvoljno određena, s obzirom na to da je pogrešno patnju bića odbiti uzeti u obzir. (Singer, 1998, str. 6; Singer, 2003, str. 43-44). Stoga Altar navodi (2007, str. 102-103) „odnositi se prema njima kao prema bezosjećajnim bićima značilo bi ovjekovječiti oskudnu moralnost koja se ne temelji na razumu, već pukoj tradiciji“.

Sva živa bića sa živčanim sustavom osjećaju bol (Singer, 1998, str. 11-12). Singerov (2003, str. 53) dokaz da životinje mogu osjećati bol temelji se na njihovoj reakciji na podražaje koji bi se mogli smatrati bolnima, iako iskaz o boli ne mogu iznijeti jezikom koji je shvatljiv ljudima. Na isti način smo svjesni da i djeca osjećaju bol, iako nemaju sposobnosti za verbalno objašnjenje te boli. To dokazuje kako jezična sposobnost životinja nije uvjet za ljudsku percepciju boli životinja, stoga životinje mogu osjećati bol neovisno o jezičnoj sposobnosti što dodatno podupire Benthamovu tezu o važnosti sposobnosti osjećanja kao kriterija za moralni status.

Također, sposobnost prepoznavanja životinjske patnje u velikoj mjeri ovisi o ljudskom suosjećanju, koje „je u potpunosti povezano sa subjektom i gotovo ni u čemu s objektom“ (Coetzee, 2004, str. 40). Slično, Svendsen (2019, str. 84) navodi da „bez uključivanja vlastitih osjećaja, nikada nećemo moći razumjeti osjećaje životinja“.

Samosvijest podrazumijeva sposobnost životinje da prepozna sebe kao zaseban entitet, odvojen od okoline i drugih bića. Prema Singeru čovjekoliki majmuni poput čimpanzi, primjer su samosvjesnih bića jer pokazuju sposobnost refleksije o sebi kada prepoznaju svoj odraz u ogledalu, što ih svrstava u kategoriju bića s višim stupnjem svijesti (Singer, 2003, str. 83-84; Singer, 1998, str. 16). Ako životinja posjeduje samosvijest, to znači da ima

složeniji oblik svijesti koji uključuje razumijevanje vlastite egzistencije. Prema Singeru, presudni „indikator ljudskosti“ koji bi vrstama za to sposobnima trebali zajamčiti prava uključuju upravo sposobnost komunikacije, osjećaj za prošlost i budućnost, sposobnost odnosa s drugima i samosvijest. (Dunayer, 2009, str. 125).

3.2. Ponašanje prema životinji kao moralnome trpniku

Postupanje prema životinji koja ispunjava kriterije za uključivanje u zajednicu moralnih trpnika predstavlja odgovornost čovjeka. Ova odgovornost podrazumijeva osiguranje moralne pažnje, zaštite, suosjećanja i poštovanja prema životinji koja posjeduje samosvijest, sposobnost za patnju, i stoga ima interese.

Sposobnost za patnju Singer vidi kao preduvjet imanja interesa (Singer, 2003, str. 44). Ono što Singer zagovara, kao dio svoje utilitarističke filozofije, jest načelo jednakosti kao moralni princip koji nalaže „da u našem moralnom razmišljanju istu težinu dajemo sličnim interesima svih onih kojih se naše radnje tiču“ (Singer, 2003, str. 16). Ovo načelo Singer primjenjuje na ljude, implicirajući potrebu za jednakošću bezobzirno na spol, rasu, vjeru i druge osnove za diskriminaciju, a potom i na životinje s ciljem konstruiranja argumenta za njihova prava.

S druge strane, Tom Regan (prema Grušovnik, 2023, str. 46-48) smatra da životinje posjeduju inherentnu vrijednost, koja je neovisna o njihovoj korisnosti ili funkciji za druge, te su stoga nositelji prava. Protivi se Kantovom stajalištu koje naglašava posredna prava životinja, tvrdeći da smo dužni uzeti u obzir interese životinja jer su one same moralni subjekti. Prema Reganu, bića koja ispunjavaju ove kriterije za uključivanje u moralnu zajednicu nazivamo „subjektima života“ i moramo poštovati njihovu inherentnu vrijednost i interese (Marić, 2010, str. 118).

4. Zaključak

Ovaj rad dokazao je kompleksnost etičkih problema vezanih uz postupanje prema životinjama, fokusirajući se na specizam kao temeljni uzrok nepravde. Jasno je da antropocentrički pristup, koji je duboko ukorijenjen u povijesti i filozofiji, nije u skladu s moralnim standardima koje bi trebali ispunjavati današnji etički sustavi. Povijesni preokreti, od antičke filozofije do utjecaja srednjega vijeka i kršćanske misli, pokazuju kako je ljudski pogled na životinje često bio oblikovan pristranošću i dominantnim svjetonazorima, što je dovelo do prepoznavanja specizma kao ključne prepreke moralno ispravnome postupanju.

Prakse poput industrijskoga uzgoja, vivisekcije i korištenja životinja u zabavi su očigledni izrazi specizma jer ne samo da izlažu životinje nepotrebnoj patnji, već ignoriraju njihova osnovna prava i interese. Kao što su prikazani primjeri iz industrije hrane i znanstvenih istraživanja, jasno je da su trenutne metode ne samo etički upitne već i ekološki neodržive.

Ovaj rad također ukazuje na važnost bioetičkoga pristupa kao sredstva za preispitivanje antropocentričkih normi. Odbacivanjem specizma otvara se put bioetičkim argumentima za prava životinja. Uzimajući u obzir argumente za proširenje moralne zajednice i prava životinja, moguće je razviti učinkovitije i humane metode koje bi smanjile patnju i omogućile održiviji suživot između ljudi i životinja. Kritika specizma i promicanje etičkih alternativnih praksi mogu voditi ka stvaranju društva koje će poštovati životinje kao subjekte sa svojim interesima i pravima, a ne samo kao resurse za ljudske potrebe.

Stoga, da bi se postigao značajan napredak u etici prema životinjama, potrebno je ne samo prepoznati i kritizirati specističke prakse, već i aktivno raditi na implementaciji i promicanju etičkih i bioetičkih normi koje će omogućiti pravedniji odnos prema svim živim bićima.

POPIS LITERATURE

- Altar i sur. (2007). *Ta ravnopravna stvorenja. 100 odgovora na 100 pitanja o pravima životinja*. Čakovec – Zagreb: Dvostruka duga – Prijatelji životinja.
- Coetzee, J. M. (2004). *Život životinja*. Zagreb: AGM.
- DeGrazia, D. (2004). *Prava životinja*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Dunayer, J. (2009). *Specizam*. Čakovec – Zagreb: Dvostruka Duga – Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Grušovnik, T. (2023). *Etika životinja: o prekovrsoj gostoljubivosti*. Zagreb: Pergamena; Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku.
- Krznar, T. (2011). Joan Dunayer, Specizam, Diskriminacija na osnovi vrste. Prijevod Zoran Čiča, Dvostruka duga - Institut za etnologiju i folkloristiku, Čakovec - Zagreb, 2009.. *Ekonomska i ekohistorija*, 7 (1), 142-145. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/74788>.
- Marić, D. (2010). *Etika i životinje*. Sarajevo: Zalihica.
- Rinčić, I., i Muzur, A. (2012). *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*. Zagreb: Pergamena.
- Ritchie, H., i Roser, M. (2024a). *Energy efficiency of meat and dairy production*. Our World in Data. Preuzeto 30. kolovoza 2024., s <https://ourworldindata.org/grapher/energy-efficiency-of-meat-and-dairy-production>.
- Ritchie, H., i Roser, M. (2024b). *Feed required to produce one kilogram of meat or dairy product*. Our World in Data. Preuzeto 30. kolovoza 2024., s <https://ourworldindata.org/grapher/feed-required-to-produce-one-kilogram-of-meat-or-dairy-product>.
- Singer, P. (1998). *Oslobođenje životinja*. Zagreb: IBIS grafika.
- Singer, P. (2003). *Praktična etika*. Zagreb: KruZak.
- Svendsen, L. F. H. (2019). *Razumijemo li životinje?* Zagreb: TIM Press.